

УДК 81 38

Світлана Биби́к, Ангелі́на Ганжа

Інститут української мови НАН України, м. Київ

**ДИСКУСІЙНІ ПЛАТФОРМИ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ**

Міжнародні та всеукраїнські дискусійні платформи 2016 року — конференції, круглі столи, семінари — засвідчили стале зацікавлення науковців, викладачів, студентів проблемами вивчення сучасної мовної практики в контексті розвитку інтегративних парадигм лінгвостилістики.

Науковий семінар «Мови Європи в стані оновлення» (20—21 квітня 2016 р., Київ) — спільний дослідницький проект ІУМ НАНУ та Інституту славистики Польської Академії наук сфокусував увагу на **«Лексичних, словотвірних та фразеологічних інноваціях у сучасних слов'янських мовах»**. Зокрема **С.Я. Єрмоленко** відзначила, що в сучасній мовній свідомості поняття *літературний стандарт* не має чітко окреслених ознак. Це спричинено збільшенням кількості людей, які прилучаються до українськомовного спілкування в різних суспільних сферах, проте не мають тривалої практики використання літературної мови; постійними дискусіями про те, якими повинні бути лексичні, граматичні, правописні норми зразкової української мови; посилення мовної варіантності в масовій комунікації. Літературний стандарт, культивований в Україні впродовж др. пол. ХХ ст., в умовах демократизації, лібералізації суспільства зазнає критики — як об'єктивної конструктивної, так і суб'єктивної, пов'язаної з індивідуальними уподобаннями мовців. Упродовж майже всього ХХ ст. у свідомості українців побутувала думка, що насамперед мовна практика письменників формує літературну норму. У зв'язку з інформа-

© С.П. БИБИК, А.Ю. ГАНЖА, 2017

ційною революцією переструктуровуються функції мови в соціумі. Потік іншомовних і внутрішньомовних запозичень як у професійній мові, так і в масово-інформаційному просторі проходить перший етап нормування й кодифікації в мові ЗМІ. Найважливіший виклик інформаційної доби — освоєння українською літературною мовою нових галузей знання й діяльності людства. Культивування ж літературного стандарту — актуальне завдання всієї гуманітарної сфери.

С.П. Бибик порушила проблему «Соціокультурних чинників оновлення жанрово-стильових ознак сучасних ЗМІ», які виявляються у посиленні регіональної варіантності стильової норми мови публіцистики та її тяжінні до середньолітературного й літературно-фамільярного типів мовної культури. Наголошено на потребі перегляду стандартів публічної комунікації та підходів до формування культури мови журналістів, а також на чинниках ослаблення стильової норми ЗМІ на лексичному, граматичному, орфоепічному та акцентному рівнях: (1) слабкість ЗМІ як джерела норми мовної та комунікативної, (2) незацікавленість ЗМІ бути інститутом пропагування норми, (3) невизначене ставлення спільноти до змін мовної норми та її оцінки науковцями, (4) вплив анонімного спілкування в Мережі.

Інновації в мові преси в контексті змін мовної свідомості розглянула **Т.А. Коць**. Мова періодичних видань є відображенням настроїв суспільства загалом і дієвим інструментом впливу на національну й мовну свідомість народу. Прикмета сьогодення — поширення негативно оцінних мовних одиниць, що утверджують у свідомості українського народу песимістичні настрої.

Г.М. Сюта проаналізувала найпоказовіші соціокультурні чинники, які зумовлюють динамічність чи стабільність цитатного тезаурусу: периферизація / актуалізація в лінгвокультурному та інтелектуальному обігові соціуму певних текстів; зміна панівної ідеології, яка директивно визначає доцільність популяризації одних і витіснення з інтелектуального простору, пізнавально-освітнього процесу інших текстів; зміна (підвищення / зниження) загального культурно-освітнього рівня носіїв мови; мода, яка часто визначає суспільний попит на твори того чи того автора, тієї чи тієї тематики і т. ін.; індивідуальні смаки й ціннісні орієнтації автора — читача.

На потребі розвивати ефективну інноваційну культуру в дослідницькому просторі наголосила **Н.О. Мех**. Фіксування фразеологічних інновацій у сучасному діалектному фразеологічному словнику привернуло увагу **А.Ю. Ганжі**. Дослідження діалектних фразеологізмів дає змогу не лише виявити культурну конотацію в семантиці експресивного мовного знака (усталеного вислову), а й здійснити культурно-історичну інтерпретацію певного фрагмента мовної картини світу діалектоносіїв.

Проблеми лінгвостилістики в ювілейний рік І. Франка було актуалізовано на дискусійній платформі **Всеукраїнська науково-практична конференція «Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження»**

(7—8 квітня 2016 р., Київ). Так, **С.Я. Єрмоленко** відзначила, що мовознавчі погляди Івана Франка варто розглядати в контексті самоідентифікації українців. Адже його світогляд, різноманітна творча діяльність визначили й коло наукових зацікавлень ученого-мовознавця, який заглиблювався в історію мови, визначав мову як важливий чинник самоідентифікації нації, «репрезентантку національної єдності». Послугуючись поняттями ‘Галичина’ і ‘Україна’ як реаліями того часу, коли українці були поділені між різними державами, Франко постійно вступав у діалог з українською інтелігенцією. Він бачив штучність і безперспективність москвофільського «язичія», наголошував на тому, що ‘азбучна війна’, мовний і правописний хаос не сприяють формуванню української самоідентичності, оскільки гальмують освіту, мовну комунікацію українців.

У контексті ролі Франка-мовознавця в історії літературної мови **С.П. Бибик** привернула увагу до поняття «культурна мова», у яке наприкінці ХІХ ст. вкладався такий зміст: це мова, яка забезпечує поширення матеріальних і духовних цінностей, створених окремою нацією чи людством у цілому; це мова, володіння якою засвідчує освіченість та вихованість її носія; це високорозвинена мова як досконалий засіб спілкування та взаєморозуміння в усіх сферах життя людей; це мова оброблювана, удосконалювана за активної участі її свідомих освічених носіїв. Через ознаки ‘досконалість’, ‘розвиненість’ встановлюється зв’язок між поняттями *культурна* та *літературна мова*, отже, мова *вища, узвичаєна, унормована, нормативна, нежаргонна*. У потрактуванні Івана Франка, культурна мова повинна формуватися на народній основі, тобто на засадах вивчення її природи і впровадження в мовну практику насамперед інтелігентного освіченого середовища, де вона набуває ознак елітарної літературної мови.

Цю думку розвинула **Т.А. Коць** у виступі «Теоретичні засади праць Івана Франка і тогочасна мовна практика». Цінність думок письменника полягала в тому, що він привертав увагу всієї інтелігенції до питань об’єднання східноукраїнського і західноукраїнського варіантів літературної мови, розумів необхідність вироблення єдиної літературної мови (у нашому розумінні — її наддіалектного характеру), яка б «на величезному просторі від Харкова до Кам’янця-Подільського виявляла таку однотайність, такий брак різкіших відмін, який вповні відповідав українському національному типові».

Новий об’єкт дослідження постав із матеріалів виступу **А.Ю. Ганжі** — «Телевізійна документалістика про Івана Франка: лінгвальний контент». У документальних фільмах про Франка «Та, що поруч» (2006) та «Іван Франко. 1856—1916» (2008) зафіксовано такі ознаки кінотексту, як антропоцентризм, локальна і темпоральна віднесеність, прагматична спрямованість. Специфіка мовної особистості ведучого документальної кінострічки як носія певного мовно-культурного коду значною мірою впливає на ефективність комунікації з глядачем та на успіх фільму в аудиторії.

Слово І. Франка в лінгвокультурному тезаурусі сучасного українця — об'єкт спостережень *Г.М. Сютти*, яка продемонструвала традицію функціонування в сучасній мовній практиці афоризованих висловлень поета. Вони засвідчують інтелектуалізованість, текстуалізованість мови наших сучасників, життєздатність Франкового слова, виявляють рівень його лінгвоментальної сумірності із сьогоденними українськими реаліями, а також із сучасним розумінням національної історії та культури.

На VIII Оломоуцькому симпозіумі українців Середньої і Східної Європи (25–27 серпня 2016 р.) лінгвостилістична проблематика вияскравилась під час круглого столу «XX—XXI століття: жанрово-стильові метаморфози в українській мові і літературі». Зокрема, *С.Я. Єрмоленко* зауважила, що в нових цивілізаційних умовах змінюється сприймання української класичної літератури. Ці процеси зумовлені зміною суспільної свідомості, новими форматами побутування класичних творів (створення їхніх теле- й кіноверсій), входженням читача, інтерпретатора тексту в інший часовий простір української мови та реалій буття. Надбанням гуманітарного знання стають не лише тексти класиків української літератури, а й інтерпретація цих текстів реципієнтами. Прикладом такого переосмислення є висновок про *розмову* як стрижневий мотив мовомислення Т. Шевченка, про філософський текстоцентричний зміст вербалізованого поняття «Слово». Мовне сприймання та ідейно-естетичні цінності епохи, відображені на сторінках періодичних видань ХХ ст., — предмет виступу *Т.А. Коць*. Вона підкреслила, що кожна доба залишає свій відбиток на сторінках української періодики і на свідомості суспільства.

Посилення соціокультурної експансії — зовнішнього втручання в українське мовне середовище через засоби масової комунікації, соціальні мережі, рекламу, масову культуру — актуалізує потенціал найсучасніших мистецьких ресурсів, зокрема мовотворчість молодих літераторів, — таке твердження висунула *А.Ю. Ганжа*. Саме молоді автори-літератори своєю мовною поведінкою, своїми художніми текстами здатні й повинні визначати взірцеві мовні орієнтири на шляху до стабілізації мовної ситуації в Україні й утвердження соціального престижу української мови.

Мова в культурі повсякдення, з погляду *С.П. Бибик*, зазнає значних модифікацій під впливом усної форми спілкування. Нинішній досвід у вивченні усної літературної комунікації вможливорює диференціацію мовомисленневих кодів на такі, що репрезентують повсякденно-практичний (елементи низького, неофіційного) і теоретичний (книжний, ритуальний, елементи високого, офіційного) типи мовної свідомості. Саме вони «диригують» функціонально-стильовою, ситуативною стратифікацією стильових та стилістичних засобів.

Г.М. Сютта запропонувала обґрунтування термінопоняття *цитатний тезаурус* (з поняттєвими кореляціями *цитатний тезаурус* — *словник за-своєних текстів* та *цитатний тезаурус* — *інтертекстуальна енциклопедія*) як новітньої, однак актуальної одиниці сучасної лінгвістики тексту, зокрема інтерпретативної та рецептивної стилістики.

Проблеми історії лінгвостилістики стали ключовими на **Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 110-й річниці від дня народження І.К. Білодіда** (20–22 вересня 2016 р., Київ). **С.Я. Єрмоленко** наголосила на філософсько-естетичних основах лінгвостилістики у висвітленні І.К. Білодіда, у працях якого свого часу відзначалося, що стилістика — одна з найважливіших частин мовознавчої науки. Бачення науковця та очолюваного ним колективу співавторів праці «Сучасна українська літературна мова. Стилістика» втілюється в окресленні термінологічного поняття *лінгвостилістика* й поєднання рівневої стилістики (фоностилістики, стилістики лексико-фразеологічних, морфологічних, синтаксичних засобів) із функціональною стилістикою, з описом функціональних стилів української літературної мови. Академік Білодід запропонував визначення стилістики з філософсько-естетичним змістом, де наскрізним є зв'язок мови та думки, логічного й естетичного, інтелектуального й емоційно-експресивного.

Один із ключових об'єктів у доробку І.К. Білодіда — мова прози. **С.П. Бибик** наголосила, що основні поняття у працях мовознавця — *стилістичний, словесно-художній, зображально-виражальний засіб; мовні засоби індивідуалізації образів; словесні засоби зображення епохи, часу, подій; прийом зображення; система образності; лексика твору*. Знаковим для наукового доробку вченого стало застосування поняття «ритмомелодика». «Білодідівська» традиція в україністиці — вивчати питання ритму художньої прози в контексті взаємодії синтагматичного та образно-ситуативного членування тексту. У доповіді **Н.О. Мех** зацентровано увагу на ролі І.К. Білодіда в дослідженні спадщини Києво-Могилянської академії та історії східнослов'янських літературних мов, у створенні теоретичних засад української лінгвостилістики. Виступ **Т.А. Коць** ґрунтувався на актуалізації в контексті дослідження публіцистичного стилю понять *загальнолітературна норма, стильова норма*.

Конструктивний багатогранний науковий діалог академіків І.К. Білодіда й М.Т. Рильського, який тривав не одне десятиліття і відіграв важливу роль в історії українського мовознавства, зацікавив **А.Ю. Ганжу**. Знаковими та інформативними для становлення лінгвостилістики як науки є відгуки М. Рильського на кандидатську (1947) й докторську (1951) дисертації відомого мовознавця, а також рецензії на інші його праці, в одній з яких — «Мова нашої прози» (1955) — поет-академік, певно, одним із перших пропонує свою дефініцію поняття «лінгвостилістика».

Дослідження цитатності Шевченкової поетичної мови, на думку **Г.М. Сютти**, дає змогу по-новому оцінити роль Шевченка не тільки як мовотворця, а й «творця», що через мову виформовував українську ідентичність, «переісточував» свідомість малого українця у високу національно-державну свідомість. Залишаючись у силовому, мовно-естетичному полі Шевченкової поетики, його слова водночас дуже легко, пластично входять у найсучасніші, жанрово й стильово найрізноманітніші контексти й комунікативні ситуації.

Круглий стіл «Лінгвостилістика як інтегративна галузь сучасного українського мовознавства» на **Всеукраїнських Грищенківських читаннях** (22 вересня 2016 р., Ніжин) був присвячений 45-й річниці з дня заснування відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України (1 вересня 1971 р.). Під час обговорення узагальнено теоретичні і практичні результати роботи відділу, сформульовано концептуальні засади досліджень у галузі академічної лінгвостилістики у зв'язку з наступністю в розвитку загальної і прикладної стилістики, динамікою соціокультурних змін української спільноти, змінами в методиках і поняттєвому апараті досліджень. Представлено інтегративний зміст праць з лінгвостилістики, обґрунтовано широке розуміння культури мови як напрямку, що об'єднує практичні засади літературно-мовного життя і теорію часово-просторового наповнення текстів.

Найбільш дискутованим стало питання про зміст поняття *стиль*. Узагальнюючи думки учасників круглого столу, **С.Я. Єрмоленко** відзначила: інтерпретація цього поняття змінюється, у різні періоди розвитку мовознавства в нього вкладають різний зміст. Функціональні стилі становлять складні нелінійні системи, які віддзеркалюють стан літературної мови, її часовий зріз, тобто наявний історичний та прагматичний аспекти. Дослідник-стиліст постає перед проблемою виявлення сфер функціонування мови й накладання на одиниці мови нових функціональних і експресивних конотацій. Функціональний стиль — це не самі елементи (одиниці) мовної системи, а принципи їх комбінування, настанови, конструкти, за якими організовано текст. Розуміння мови не лише як системи знаків, певного коду, а саме як мовно-розумової діяльності, як мовної свідомості, скеровує думку дослідників на пошуки власне мовних і позамовних чинників формування стилю. У центрі розуміння динамічної моделі стилю — людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди мови.

Інститут української мови НАНУ разом із Полтавським університетом економіки і торгівлі втретє провів **Міжнародну науково-практичну конференцію «Мова і міжкультурна комунікація»** (12–13 жовтня 2016 р.). У контекст міжнаціонального спілкування мовами Європи, Сходу і Заходу вписався виступ **С.Я. Єрмоленко** «*Надмор'яна, надгор'яна Болгарія* в українському мовосвіті Павла Тичини», підготовлений за поетичним монологом «Подорож до Іхтімана». Текст поеми — безпосередні враження про подорож до Болгарії, передані конкретними візуальними образами, діалогізованими синтаксичними структурами, а також властивими Тичині афористичними висловами з філософським змістом.

С.П. Бибик актуалізувала увагу лінгвістів до розмовників як джерела вивчення української культури повсякдення. Особливість такого посібника пов'язана з компонуванням мовного матеріалу та опертям на такі основні одиниці реєстрів, як слова, вирази, фразеологізми, комунікативні події, відображені в комунікатах — текстах-діалогах як результатах цих подій. Ці діалоги відбивають повторюваність типових ситуацій спіл-

кування. Наша покаянно-побутова культура, попри її рутинність, циклічність і стереотипність, зазнає змін, що найвиразніше постають у засвідчених комунікатах-діалогах, а в останніх саме часово маркованими є мовно-предметні знаки часу.

У виступі **Н.О. Мех** «Українська культура, мова, духовність: ризики глобалізаційних тисків» підкреслено, що існують певні ризики для національних слов'янських культур в умовах глобалізації, надзвичайно важливо плекати свою мову, вивчати історію, зберігати духовну культуру та кирило-мефодіївські традиції.

А.Ю. Ганжа звернула увагу на те, що в комунікації сучасного молодого письменника з читацькою аудиторією нині часто стає вирішальною прагматична настанова різними способами втримати читача. Молоді письменники-інтелектуали здійснюють психоемоційну і мовну адаптацію свого тексту для сприйняття людьми з іншим світоглядом і рівнем освіченості з метою генерації в них почуття довіри. Деякі літератори свідомо актуалізують мовну «антиестетику», «деструкцію», і в цьому сенсі найрепрезентативнішим «простором буття» такої мовної моди є масова література. Попри естетичну векторність, нове покоління митців об'єднують пошуки шляхів інтенсифікації експресивного потенціалу національного художнього слова.

Т.А. Коць відзначила, що мова періодичних видань фіксує синхронну часову відповідність цінностей конкретної історичної доби оцінним функціям лінгвальних одиниць. Оцінна семантика розкривається в контекстуальних умовах, зокрема в оновленні структури, семантики та стилістичної маркованості компонентів. Бачення історії літературної мови не як списків зібраних суспільно-політичної лексики, а як оцінних категорій, які охоплюють найрізноманітніший мовний матеріал, показує реальні природні і штучно регульовані семантико-стилістичні перетворення всередині мовної системи.

Про те, яких реінтерпретацій зазнають іншомовні цитати в сучасній українській комунікації, доповіла **Г.М. Сюта**. Продемонстровано активну присутність у сучасній мовній практиці відомих, а часто вже й афоризованих, ментально відірваних від протоджерела висловлень з англійських, німецьких, французьких різночасових і різностильових текстів. Особливо наголошено на семантико-структурному динамізмі цитат, їх здатності до трансформації та оновлення відповідно до комунікативної ситуації, в контексті якої вони реактуалізуються, зокрема і як одиниці мовної гри.

Важливі питання культури мови постали в доповіді **Ф.Є. Прилипка** «Комунікеми-сленгізми в українськомовній мультиплікації». Серед них: констатація перенасичення текстів мультиплікації ненормативними лексико-фразеологічними одиницями; відзначення негативного впливу перекладної українськомовної мультиплікації на мовну свідомість дітей до 16 років; зникнення соціокультурних бар'єрів у комунікації між дітьми й дорослими, мова яких стилізується в аналізованому жанрі екранного мистецтва. **М.В. Зарінова** у виступі «Теоретичні засади нормотворчої дис-

кусії кінця ХІХ — початку ХХ ст. і тогочасна мовна практика» відзначила, що це був час пошуку єдиного правильного шляху розвитку української літературної мови, яка б не тільки сприяла поступові нації, але й слугувала засобом консолідації українського суспільства.

Отже, для української лінгвостилістики в Україні і за її межами відкрито чимало дискусійних платформ, що мали б консолідувати зусилля науковців навколо академічних засад теоретичної і практичної стилістики, а також сприяли оновленню методології сучасної лінгвостилістики.

Огляд отримано 17.10.2016

Svitlana Bybyk, Angelina Ganzha

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

DISCUSSION PLATFORMS OF MODERN UKRAINIAN LINGUISTIC STYLISTICS

This review summarizes the results of work of the department of stylistics and culture of language of the Institute of Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, publicized on different discussion platforms in Ukraine and abroad. In 2016 international and national scientific discussion platforms — conferences, round tables, seminars — have shown steady interest of scientists, teachers, students to studying the problems of modern language practice in the context of integrative paradigms of linguistic stylistics.

Keywords: *linguistic stylistics, discussion platform, integrative paradigm, style, literary standart, lingual norm.*